

1876.

8

ÚJHELYI

DAYKA GÁBOR

JELLEMRAJZA ÉS KÖLTÉSZETE.

IRTA:

KÖLLN GYULA.

18633

E L Ő S Z Ó.

Szerettem volna Dayka életrajzát is megírni, de Kazinczy följegyzésein kívül egyetlen új adatra nem akadtam, bár jól tudom, hogy a szemináriumokban, úgy a szerzetes házaknál is naplónak kell lennie, melybe minden fontos eseményt bejegyeznek. Reánk nézve érdekes lett volna megtudni, hogy mi volt Daykának sz. beszédében az a felpanaszolt pont, mi miatt P. Szaicz Leo szervita őt feljelentette, de tudakozásomra csak ennyit nyertem válaszul: „Sajnálom, de adatoknak birtokában nem vagyok.“

Költőnk jellemrajzát csak a sovány adatokból állítottam össze, költeményeit pedig igyekeztem tárgyilagos igazságszeretettel bírálni; tévedhettem, de talán mégis sikerült legalább egy porszemnyi hasznot hoznom szeretett irodalmunk oltárára

Szilágy-Somlyó, 1889. május 20.

K. Gy.

I.

„Újhelyi Dayka Gábor született 1762. Miskolczon, hol régi nemes, de kevésértékű atyja, István, szabómerséget üzött s korán elhalván, a gyermeket még alsóbb iskola esztendeiben ügyefogyott özvegyének gondjaira hagyá. Elvégezvén Dayka a miskolczy minoritáknál a gimnázium alsó négy osztályát, humaniorákra 1782-ben Egerbe küldetett és szép tehetségei, szorgalma s jó erkölcsének köszönhető, hogy a czisztercziek őt házokba fogadván, ingyen táplálták.“ Toldy.

Igy kezdődik Dayka élete. Kétségkívül boldog volt mint minden gyermek, játékaiban kielégíték a posztóhulladékok, miket a szabóműhely szemetéből kiszedegetett, tanuláshoz elég volt az a kis mécs, melynek fősvény világossága mellett apja könnyebben találta meg a tű fokát, mint a kedves, villogó szemű kis fiu a betűket. De ez sem tartott sokáig, egy napon a háromlábu szék eltűnt az ablak mellől, az emelvényen pedig két gyertyaszál égett, csakihogy az öreg már azok mellett sem látott, kivitték, s ezután Gábornak még játéka sem volt. Már ugy szokás, hogy a költők apjuktól a becsületességet, anyjuktól pedig a mély érzést nyerik örökségül, de a mi kedveltünk egyikben sem részesült; az előbbi gyermeki elméje előtt csak ugy dereng, mint komoly kenyérkereső; az ügyefogyott édes anya pedig a természetes szeretet hurjait sem tudta rezgésbe hozni szívében. Nem csoda tehát, ha egy hang sincs később költészetében, mely örömeiben vagy gyászában a szülők emlékezetéhez fordulna. Az elsőt, a legszükségesebbet sem adta meg a szülői nevelés, a házi tűzhely nem melegítette fel kedélyét, otthon csak nyomorogni tanult meg.

Ily körülmények között lépett a miskolczy algimnázium elsőosztályába, melynek vezetése akkoriban egész

1886-ig a minoritákra volt bízva. De amint otthon senki sem vette figyelembe kedélyéletének világát, a zsenge szívnek ezt az édes zenéjét, úgy itt sem fordítottak arra semmi gondot, a jóság mérőszinórja egy volt a terhet türelemmel hordó állatével. Ez volt az iskolai rendszer, de talán most sem különb. És e rideg földben az öntudatosság helyén csak kötelesség sarjadott, melynek terjesztő levegője nem az érzés, hanem csakis az engedelmesség vala. Megtanult a növendék engedelmeskedni a hatalomnak, de nem saját öntudatának, voltak bírái, de nem voltak utmutatói, és így megmagyarázható, hogy az eltemetett öntudatosság később mint makacsság támadt fel.

Szorgalmas, szófogadó, engedelmes, egyebet nem tudott, egyebet nem tanult. Az önmagukat sem értő érzelmek ismeretlen magányába zárva csendesen üldögélt társai között, kiktől csak szegényes ruhácskája és nyájas szemeinek mélázó tekintete különböztetete meg.

Ezen időben három iskolának nevezett irány uralkodott a magyar költészetben, t. i. a francziás, klasszikus és a népiesek iskolája. Nem adom eme eléggé ismeretes körök jellemzését, csak azt akarom meghatározni, hogy melyikhez tartozott Dayka?

Melyikhez tartozott Dayka? Mondhatni egyikhez sem; a népies irány durva verselése megnyerni nem tudta a klasszikusokon nevedett finom izlést, bár a hazafiaskodást ő is felvette költészetébe, csak hogy a francziások modorában, erre vall „A nemzeti öltözet“ című verse. De a francziások utánzására is „Heloiz és Abelárd“ leveleinek esetleges fordítása vezette; az egyesítő törekvésekről nem is tudott, mert a Ráday-féle verselést Kaz. 1792-ben ismertette meg vele, mire aztán „azonnal halált izent a klasszikus formáknak.“ Ókori formákban kezdte írni verseit, mert ezeket ismerte, ezeket tanulmányozta, mint azon kornak minden pappoétája. Elzárkózva a seminárium falai között, az irodalmi mozgalmakban való tájékozatlanságát nem csodálhatjuk, de itt is kirí határozatlansága, midőn az újért nyomban kész volt feladni egész eddigi munkásságának irányát, a szép iránti

mély érzék benne csak vergődött, de határozott kifejezést nyerni nem tudott sem alakban, sem tartalomban.

1790-ben kereste fel őt Kazinczy a budapesti központi semináriumban. Ismerte már „Győzelem jövődőlés“ és Ovidiusból fordított Heroidját; és „a két nemes lélek azonnal megérté egymást.“

Mély benyomást tett Kazinczyra Daykának rokonszenves alakja, kedveltje is maradt mindig. „Termetre kisdéd ugyan“, írja, „de helyes arányu; arczra szép s még ennél is több: mert lelkes; szerénységével, nyájasságával elbájoló; azon poetai andalgás, mely magát arczulatján festé, szemei tüzétől s csendes mosolyra elvonuló ajkitól nyere életet, kevés szavu, érzékeny, szives.“

A kor jelesének megtisztelő barátsága serkentés és elismerés vala a szerény növendékpapra nézve. Lelkesedéssel, örömmel fog Dayka új munkához, társait magyar dolgozatok írására serkenti, ő magyar nyelvtani előadásokat tart, melyekre nemcsak társai, hanem világi „törvénytánuulók“ is eljártak. Péczeli Mind. Gyűjt. 1790. IV. 8. l. olvasható levél tanusága szerint egy növendék magyar nyelvtant készít, más Montesquient fordítja, a harmadik szindarabon dolgozik. A növendékpapok együttesen forditanak Dayka felügyelete alatt. Gyémántkiadását látjuk a későbbi, szép emlékezetű „pesti növendékpápság magyar iskolájá“-nak; mindenütt mozgás, tevékenység, valóban, méltó elődei valának e buzgó ifjak ama lelkes levitáknak, kik filléreiket összetéve a nagy Berzsenyit „ajándékozák a bámuló nemzetnek.“ — Mindennek lelke Dayka, biztató és pártfogó pedig Wolgemuth Fülöp a seminárium főkormányzója. Dayka ugyanekkor Spaldings „Bestimmung des Menschen“ művét fordítja s Wolgemuth rendelése szerint nyomtatás alá már el is készült, de kiadása elmaradt. „Ezen fáradohatlan Nevendék“ írja a fenti levél, „nem kémélvén csekély egészségét, azon felül, hogy szüntelen magyar munkáknak készítéseiben fáradozik, a magyar nyelv tanításának terhét is önként, minden jutalom nélkül magára vállalta mellyeket máig is oly szerencsésen gyakorol, hogy kedves nyelvünk tanulására nem kevés Tótokat és Horvátokat édesített.“

Az új munkák „késztetésében csakugyan fáradozott“, az Ovidius fordítása és a „Győzelem jövődőlés“ nem méltatlan bátorságot önthete keblébe, mert ezekben a költői dictio oly szokatlan erővel üti meg fülünket; egészen az új kor'zengzetes nyelvét halljuk, csak-hogy nem magyar szellemben; halljuk a tiszta magyar szót, de idegen országban:

Ki ellen indulsz? Asszonyom, asszonyom!
Huzd vissza dárdád! A hadak istene,
Ámbár hatalmas fegyverében,
Szined előtt elijedne Mars is.

„Csak idegen művek fordításával lehet nyelvünket gondolatokban és kifejezésekben gazdagítani“, volt Kazinczy elve, és Dayka klasszicizmusa akaratlan megdöntése lön a mester tanításának, bár Kazinczynak is a maga szempontjából igaza van.

A nyelvújító célja idegen nyelvek mintájára a magyart átídomítani, ennek egyetlen eszköze pedig a fordítás, mely legyen hív, és ennek érdekében még az erőszakot is megengedi. Elfogadja a nyelvszokást, de csak azt, melyet a jobb írók hoznak be, tehát az író a nyelv urává teszi, pedig ennek sincs több joga, mint a nemzet bármely tagjának helyes analogia útján ezt tenni, a különbség csak az, hogy az író öntudatosan végzi, mit a nép öntudatlanul. „Át kell hozni az író minden saját-ságaival, szépségeivel, még akkor is, ha a grammatika tiltakozik, mert első a szép, de ez ismét a nyelvet törvényes jogaitól fosztja meg.“ Szinnyi. Kazinczy felismeri a helyzetet, és leszámítva hibáit igaza van, hogy a behozott új fogalmakkal bővült kifejezések, nyelvfordulatok járnak, de az is bizonyos, hogy a klasszikusokat utánzó költőink épen ekkor voltak gondolatokban a legszegényebbek. Az a lekötött versforma merevséget, az az idegen gondolatör hiedgséget kölcsönzött, és a költő, ki nek célja eredetit adni, de kizárá a nemzeti érzés, nemzeti gondolkodás melegét, az vagy egyszerű plagiator legyen, vagy annál szegényebb, mennél inkább örizkedik az idegen gondolatok, érzések ismétlésétől.

Ha nézzük Dayka költészetének első, vagyis klasszicus

időszakát, megtaláljuk mindezen hiányokat. Ezen időszakot is két részre oszthatjuk, t. i. az első rész Pesti végződik, a 2-ik Ezerben kezdődve tart kilépéséig.

Tekintsük az első részt. Ide tartoznak: Az én örömeim; A hü leányka; A vak szerelem; Phyllis; A bosszus szerelem; Szerelmesemhez; Téli dal; A tavasz.

Eredeti czímen adja e darabokat, de azt mondhatjuk inkább, hogy ujak; ujak az egymás mellé helyezett szók finom választékosságai, csakhogy e választékos kifejezések szegénységét is láthatjuk. Pl. Örömökre vontad. Az én örömeim: nemesebb öröme vonnak engem. Téli dal. A bágyadt Zephirek lengedezési között. De leginkább meglep a gondolatok szegénysége, és ha van is bennök gondolat, nemcsak ujnak, de még az övének is alig mondható. A győzelem jövendölés, leírja ugy paizsosan, sisakosan Minervát, amint kiugrott Jupiter fejéből, s hasonlatul mellé állítja Virgiliusból az Aeolus barlang leírását. „A tavasz“, tárgy nélküli, ismeretes frázisok összehalmazása. „Téli dal“: hasonló helyeket Horatius akárhányszor nyujt Carninum I. IX. óda: miért gyötörnök lelkünket, inkább igyunk. IV. VII. óda: leírja a tavasz jöttét, és figyelmezteti Torquatust, hogyha egykor meghalunk, minket onnan senki többé ki nem szabadít. „Az én örömeim“: Horatius I. I. óda. Más annak örül, ha gazdagságot gyűjt. Másoknak kedves a bor, multság. Soknak pedig kedves a hadi zaj. Így követi ezt sorba Dayka is, de mig az repkényt kíván, mely a csillagokig emelje büszke fejét, ez kedvét abban leli, ha felei szeméről a könnyeket letörli.

Phyllis: Hor. III. 9. A költő kéri Lydiát, hogy szeresse újra és ő akkor elhagyja Chloet, kit eddig eléje tett. És Lydia a költőé lesz. Mily hasonló gondolat Daykánál.

A vak szerelem: Catullus 86. A költő nem szereti Quintiat bár fehér, nagytestű, de egészben véve nincs rajta semmi szépség, és morzsája sem a szellemnek. Daykát a barna, apró szemű, csendes és magános Corinna bágyasztja, bár kis növésén nincs semmi szépség.

A bosszus szerelme: Terentius Eunuchus I. 1. Phaedria esküdjözik, nem megy többé Thaishoz, ha az mind-

járt meg is kéri. A szolga figyelmezteti, nehogy aztán kérés nélkül is hozzá menjen és bevallja, hogy nélküle nem tud élni. Daykánál is ugyanaz a gondolat.

Semmi önállóság, a költői ihlet alig egy szikrája csillan fel; tárgya, célja, iránya nincs, csak utánozza, csak visszatükrözi tanulmányainak hatását.

Maecenashoz I. k. 1. óda.

(Horaczius.)

Boldog a másik, mikor a tömegből
Sokszoros fénynyel kiemelve látszik,
És saját csürét tömi Lybiából
Összesepert kincs.

Van, ki Massikum poharának áldoz
És boros fővel vigadoz naponként,
Most egy érnél, vagy viruló galyak közt
Csendesen alszik.

Táborok tesznek sokakat vigakká
S harczy sipokkal keveredve a kürt
Hangja, vagy búsult anyaátok által
Sujtva nehéz harcz.

Ö r ö m e i m.

(Dayka.)

Mások a bőség ölein nevetvén
A szerencsétlen sokaságot, egybe-
Halmozott fősvény üregekbe rejtett
Kincsnek örülnek.

Másokat Venusz, s te ravasz Cupido
Vagy te fűrtökkel koszorus Lyaeus,
A hiuságnak kebelébe s a vig
Lárma kecsegtet.

Mások a vérnek mezején az ádáz
Marsnak áldozván tüzelő szerekkal
Ezreket méltatlan halomba döntő
Harczokat üznek..

Eunuchus.

(Terentius)

Hát mit tegyek? én nem megyek,
 Ugy akarok most tünni fel:
 Méltatlanságát nem türöm,
 Kizárt, hiába esdekel.

Ez Herculesre jó, helyes,
 Aztán ne merjen odaki:
 Hogy mikor nem hiv, hát magad
 Vallj újra szerelmet neki.

Thais belép, hamarosan megbékélnek, mint Parmeno mondja:

Victus est, uno verbo, quam cito!

Phaédria pedig így válik el tőle:

Álmodjál rólam és kívánj,
 Mindég egészen légy velem,
 Akár nappal, vagy éjszakán
 Reám gondolj csak édesem.

A boszus szerelem.

(Dayka.)

Többé reá se nézek,
 Nem kell nekem személye:
 Hüségtelen Corinna!
 Elébb miket nem ígért
 Mézzel folyó beszéde.
 Hányszor borult nyakamba!
 S most más ölébe nyugszik,
 Másnak mosolyg szemébe,
 Mást bájol, én reám csak
 Mellétk tekintetet vét.
 Többé reá se nézek!
 Nem kell nekem személye,
 Nem, hogyha lábaimhoz
 Borul is esdekelve:
 Többé reá se nézek!
 Így esküszik Philemon
 Tengerre, földre, menyre.
 S itt hirtelen belép a
 Hüségtelen Corinna.:

Mi lelt Philemón? ugymond
 S egyet mosolyg reája
 S ajkára csókok hullnak.

Quintia és Lesbia.

(Catullus,)

Quintia szép sokban, mert termete egyenes és nagy,
 És a fehérségét én sohasem tagadom.
 De hogy egészen szép, tagadom nincs semmi de semmi
 Kellem a nagy testben, semmi a csintalan élcz.
 Lesbia szép egyedül, legszebb valamennyi között ő,
 Tán égből ragadá Vénusi bájait el.

A vak szerelem.

(Dayka.)

Phryne az ég havánál
 Fejérb alakkal igéz,
 Corinna barna bőrét
 A nyár szeplői jegyzik.

Phryne szemet varázsol
 Nem földi természetével,
 Corinna kis növésén
 Nincs semmi, semmi szépség.

Az pajkos és enyelgő,
 Ez csendes és magányos,
 Mindketten égnek értem:
 S engem . . . Corinna bágyaszt.

A két költeménynek utolsó gondolatai egészem más,
 de azt is kipótolhatjuk; Horaczius az Epodon XIV. ódáját így fejezi be:

. me
 Phryne macerat.

Közhelyeknek, esetleges találkozásnak lehetne mindezeket nevezni, de egyes kifejezések is arra mutatnak, hogy Daykánál, ki a római irodalmat jól ismerte, na-

gyon is öntudatos volt. Idegen forrásra és gondolatsze-
génységre mutat:

Téli dal.

A bágyadt Zephirek lengedezéseit
A zugó Boreas mord szele váltja fel;
S már a parti virág, melyet a hüs patak
Rengő habbal öblit vala.

Atavasz.

A fagyos éjszoknak zugó fuvallati szünnék
A bágyadt Zephirek lengedezési között.
A lefolyó kövecsen lassu patakocská csörög le
S csendes habjaival pázsitos hantot öblit.

B. Szabó Dávidhoz.

A zugó Zephirek s Pannak vadon erdeje, melyben
A falevél remegő lengedezéssel inog;
A kövecsen lefolyó forrás, mely búsan ömölve
Csörgedező habbal parti virágot itat.
Mint a lány Zephirek kikeletkori gyenge nyögése,
S a csermely, mikoron habjait üzve csereg,
S a hidegen fuvó Boreas

A virtus becse.

A hüs pataknak bus zuhanásai,
A lány fuvalmak lengedezései,
Éjféli csendben a susogló
Ágak, az illatos hant virágai.

Kazinczyhoz.

Te, a mord tél bus fuvatagjal
A merre a szépség alakja
Ferencz, utját veszi,
Térj Aeolus vak tömlőczébe,
Hadd tója lány Zephír fülébe:
Hogy Dayka szereti.

Ezek és hasonló helyek oly utánzások, melyek első
tekintetre láthatók, érdemök a hajlékony, dallamos ki-
fejezés.

Kesergés.

A játszi Morpheus álmodozásával
Elszenderítő mákszemeit

Chlorishoz.

Félek, hogy az édes álom
Megelégli mákjait.

Heloiz Abelárdhoz.

Az álom még alig hinté el mákjait.

Regaldihoz.

(Strómei) olasz.

S a szender a mákot pillámra leszórta.

Tehát a „mákszemeket“ ő is fordítja francziából,
előfordul az olaszban is, mit Dayka szintén értett.

Mennyegzői dal.

Mely a puszta világ bus düledékinek
Halmán sem fog irigy sirba leomlani.

Horaczius III. óda.

Si fractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinae.

Ép ilyen a hasonlat a zugó tengerről Virgiliusnál,
mely itt „A lakodalmi versezetben“ található.

Virgilius 100. vers I. ének.

Már evezők törnek, a hajó megfordul a habnak
Oldalvást, s rádől halmokba verődve a vizhegy,
Függnek a hullámon, s a hab szétválva kinyitja
A tenger fenekét
És az előrehajolt kormányost kiüti onnan.
. . . Igy szól s a duzzadt tenger békélve szavára
Elsimul.

Dayka.

Mint mikor a haragos tenger feneketlen ölében
Mérges habok zajgási között éjféli homályban

Záporral viselő felleget szakad, és az özönben
 A zajlepte hajót a morgó szélvésznek hányják.
 Sülyedező révészt uj várhalmokba borítja:

A gyáva hajósnak
 A hiába fogott kormányt elsujtja kezéből.
 Hogy megszűnt a bus zivatar, s a gyenge fuvalmak
 Lengenek és a dult habokat békére varázslják.

„A Sturm iskolának célja csak a nyelv, különösen a latin nyelv könnyű kezelése, fő az elegans rythmus, elmés fordulatok, brillians körmondatok, kedvelt figurák betanulása és alkalmazása, még pedig úgy, hogy menél jobban tudta valaki ezeket úgy összeállítani, hogy észre ne vegyék, annál nagyobb dicséretére vált, mint a spártai ifjunak a lopás.“

E rendszer nálunk, a protestánsoknál ép úgy mint a katolikusoknál, a 16. században szives fogadtatásban részesült, és a jezsuiták iskolája még 1872-ben is ezen alapon állt. Maga Sturm így nyilatkozik: „Inkább a nyelvnek, mint az elmének tudósai akarunk lenni.“

Ezen iskolának volt jeles tanulója Dayka, csinos nyelvezet mellett gondolatsegénység, vagy inkább némileg compillacio, mint a fentebbi példákól is láthattuk.

Állításom mellett szólnak azok a nőnevek is, kikhez költeményeit intézi: Chloris, Thyrsis, Phryne, Corinna, Phyllis, Chloe; valóban nehéz lenne elhinni, hogy egyszerre 7—8 kedvese lett volna, én inkább azt hiszem, hogy egy sem volt, ezek a nevek is Horacziusból vannak átvéve.

Nem akarom kisebbíteni Dayka érdemeit, de nagyon is tuloz Bajza, midőn őt „a magyar költésnek örökre egyik nevezetesebb meteorjai közé“ számítja. A meteorok pályája függetlenebb. „Az a kényes izlés, az a válogatott beszéd és kifejezés, nem annyira külső példányok (legalább nem honiak) studiumának következménye, mint inkább saját lelkének kiforrása volt“, — írja tovább, és igaz, hogy a beszéd és kifejezés saját lelkének kiforrása volt, de költészete valósággal külső példányok studiumának következménye.

De Bajza itéletét elfogadom én is azon költeményekre vonatkozólag, miket az egyesítő törekvés, vagyis

azon korban irt, mikor a Ráday-féle verselést vele Kazinczy megismertette. Egészen más szempont alá esik e lyrája, mert itt már lelkének hamisítatlan költői tartalma nyilatkozik.

Valóságos Sturm-iskola az ő eddigi működése, az idegen példányok nyomán meglepő izlés a kifejezésekben, melyek mosolygó képpel akarják takargatni a gondolatok és érzelmek sivárságát, idegenségét.

E lelketlen irány megvan napjainkban is, azon különbséggel, hogy legtöbb esetben még a nyelvezet sem áll azon magaslaton, mint Daykánál száz éve. Világi költészetünk a megtestesült boldogtalanság; keserv, köny, bánat, fájdalom, árvaság, stb. nem közhelyek, hanem minden költői termék elengedhetlen kellékei. A bubánat a költészet dogmája.

Szakad a zápor, tán engem sirat
Kimondhatatlan fájdalmam miatt;
Hullik majd ismét sarjad a levél,
De árva szívem több tavaszt nem él.

Ez korunk költészetének kivonata. Pályázatot lehetne hirdetni egy boldog poétára.

Vallásos költészetünk alig van, hiszen egyes iskolák valósággal költeni tanítanak, és ezt megtanulni csak úgy kell, mint a grammatikát. A „debreczeni körnek“ elzárt vallásos színezete miatt befolyása nem volt az izlés nemesítésére épen azon korban, midőn a különféle iskolák törekvésének „egyesítő“ dicsőségét könnyen megszerezhetette volna magának.

Dörg a csarnok bösz haraggal,
Sion vára áll azért;
Üdvkoszorut fonj kis sergednek
Anyánk s üzd a bünveszélyt.

Ez vallásos költészetünk kivonata és schémája. Mily férfias az a hang, melylyel őseink szólíták meg a magyarok Nagyasszonyát:

Virágos kert vala
Hires Pannonia.
Mely kertet öntöze
A szép szüz Mária.

Igaz, hogy e szép sörökben is politika van, mely szerint a katolikusok csak a maguk számára foglalják le az országot, épen úgy, mint a másik rész a református vallást, magyar vallásnak szereti nevezni. De ha ily utakon jár a költészet is, és az egyes felekezetek lételeinek bilincésébe akarja venni a Muzsa lábait, akkor nem is fog műveket alkotni, melyek az emberiség szívét dobogtatják meg a szépség örök eszményéért, pedig a művészet az emberiségé. És ezzel nincs profanizálva a hit, „Az isteni színjáték“, „Elvészett paradicsom“, „Az ember tragédiája“ nem profanizálták a vallást, és nem is fogja ezt tenni soha egy igaz szív, mely hitvallásának Istene, mint az emberiség Teremtője és áldó Ura előtt borul térdeire, ki egyedül fogja egykoron két táborra osztani a világot.

Még ez évben feloszlattatván a pesti „központi papnevelde“, Dayka visszatér az egri seminariumba mint negyedéves theologus, hogy tanulmányait ez évben befejezze. Lehet, hogy itt már nem a pesti fiatalok szives barátsága, hanem tartózkodás várt rá, és ismert neve irigységet keltett; az bizonyos, hogy a helyváltoztatás nagy befolyással volt lelkületére. Elszakadtak a régi jó barátok, kiknek lelkes társaságában annyi kedvvel munkálkodék, és talán kevesellé is új körét, mi annál elszigeteltebbé tette helyzetét. Figyelemmel kísérek tehát minden lépését, vigyázatlanul elejtett, néha félreértett szavai feddést, majd durvább rendreutasítást vontak maguk után. Az elkeseredett és magára hagyott költő érezni kezdé önbecsét, s csak a felsőbbség tetszését ismerő akarat most önmagát kezdé vizsgálni. Elszigeteltségén az önállóság érzete veté meg alapját, és e reactio egy nemes önérzetet lehelő dalban öntötte ki fájdalmát. E küzdelmek szülötte „A virtus becse.“ Lelkének ezen állapota önmagához folyamodik már hangokért, és valóban meglepő, hogy a Phoebus, Bereas, Zephirek, stb. egyszerre eltűnnek, a költő szive szólal meg.

Virtus! csak a te nyomdokidon lehet

Eljutni boldogságra; te mennyei

Vigságra hívtad tisztelődet

S nem keresett örömökre vontad.

Mi szépek e sorok! Ugy látszik, kebléből tör elő e hang, és megtaláltuk egyéniségének első vonását; csak-hogy a virtus nem az ő arcza, ebben a szóban nem volt az ő szive. Az erényt csak leczkéiből ismerte, de nem szerette. Vigasztalást keres habozó lelke, a virtust szólítja, mely élő tulajdona soha sem volt, önismeret nélkül, álmodozva töltötte el eddigi életét, földi rendeltetésének vezérlő csillaga egy alakatlan eszme volt. Lehajtja fejét, és fátyolozott szemekkel hallgatja lázas szivének első, legigazibb énekét, a „Kesergést.“

Gonddal van a dal megteremtve, a kettőség oly szépen kivive, hogy akár Arany művészi alkotásai között foglalhat helyet. E gyönyörű költeményre nem méltó klasszicizmusa, de ez egyért megérdemlik, hogy hirhozóul születtek. A 3 első versszak az éj leírása, ugyanennyiben utána vetve a költő megfelelő lélekállapota, az 1, 2, 3-iknak megfelel egyenkint a 4, 5, 6, és kevés változtatással egymásba is lehetne fűzni.

- 1) A csendes éj bús asszonya csillagos
Fejével intett, s a csecsemő korát
Feljül nem élt királyi Nappal
Anyja szelid kebelébe süllyedt.
- 2) A játszi Morpheus álmodozásával
Elszenderítő mákszemeit rokon
Kezekkel hinti szélyllyel a lágy
Szunyadozásnak eredt szemekre.
- 3) Halotti csendben fekszik az érező
Természet, és a nappali gondokat,
S a hűt s az élet aggodalmit
Megfeledő nyugalommal üzi.
- 4) Csak én panaszlom régi keservimet,
Lengő homályban a könnyöretes
Echonak; — ah, ő bánatimra
Itt rokon hangzatain felelget.
- 5) Csak nékem hullnak, fátyolos asszonya
A csendes éjnek, könnyeim hasztalan!
Csak nékem: ah, mert jöni álmát
Harmatozó szemeimre tiltasz.

- 6) De nem sokára bus alaku, szelid
 Testvéred immajd, a tehetős halál
 Int és puhább álomra mindent
 Átölelő kebelére hajlok

A klasszikus világot csak Morpheus képviseli, a „fátyolos asszony“ pedig csak emlékeztet Junóra. A technika tisztább, nem folynak a szakok egymásba, mire Horacius nyújtott példát. Nincs semmi fölösleges e sorokban. Az előbbieken a felhozott képek, leírások csak arra valók, hogy valami árnyékot tartsanak a határozatlan érzések mögött, különben az egész testetlenül, láttatlanul oszolnék fel; itt minden együvé tartozik, a „fátyolos asszony“ és a költő lelke egymás szemében tündököl. Megható tiszta érzés buzog elő minden szavából, a költő szive előttünk áll leplezetlenül, látjuk annak fájó vonaglását, belátunk keblébe, mely eddig rejtve állt előttünk, panaszja meghat, vele érzünk; — de ha kérdezzük mit panaszol? — gyámoltalanságát. Megbénított akarata mutogat vérző sebére, mint a koldusnak csonka keze. Szenved, keserveire csak a könyörületes Echo felel, de ő nem tudja magát megvigasztalni, megszabadítani. Akarna akarni, szeretne szeretni, de nem tudja mit, csak a haláltól várja megváltását. Szenvedéseink között szeretetünk tárgy jut eszünkbe, miért nem emlegeti tehát:

Virtus csak a te nyomdokaidon lehet
 Eljutni boldogságra?

mert nem szerette. Vagyha „más örömökre vonják“ titkos gondolatai, mért nem szakaszt azonnal pályájával? Mert benne akarat nincs, az a feltámadt öntudat tévesztett neveltetése folytán csak katasztrófát tud teremteni, de nem szilárd elhatározást.

Mi lett volna Daykából, ha az isteni szeretet tovább nyújtja életét? megmondják-e szívből fakadó és szívhez szóló sorok: az érzelemnek szolgálatában álló határozatlan ember, kit az akarat a szenvedések között egy cél elérésére megerősíteni nem tud, mert őszintén, leplezetlenül feltárt fájdalmában a férfias erőnek egyetlen szikráját sem látjuk fellobogni.

Ide sorozhatók még: „Menyegzői dal“ és „Lakadalmi versezet“ önálló művek, telvék gondolatszegénységgel. Catullus játszi elméjét „In nuptias Juliae et Manlii“ még csak meg sem közelíti. Csokonay Vitéz Mihály ily megjegyzést tesz Dayka egyik költeményére; „Mi az oka, hogy száz versiróink közül csak tiz nyerhet poétai nevet és koszorut, s a tiz poétából kilencz szomorut számlálhatunk egy vigra? Nem nehezebb-e a vigban excellálni mint a szomoruban?“

Erre megfelelnek ezek a versezetek. Szomoruvá teszi itt költőnk még a vidám lakodalmat is, mert nincs gondolata, hát érzelmeikkel akar hatni. Majdnem bosszantó ez a sivárság, sőt egy-egy levelet készek vagyunk kiszakasztani koszorujából, mikor ilyfélékre bukkanunk:

Mely a pusztá világ bus düledékinék
Halmán sem fog irigy sirba leomlani.

Jól ismerjük már Horacziusból.

A lakodalmi versezetben pedig latin-görög mintára természetesen refrainként elzengi a „Gyujts fáklyákat Hymen!“ Azután átcsap az Aeneis hangjába és az I. ének századik soránál kezdődő hasonlatot a zugó tengerről beviszi a vidám lakodalomba.

Még ide sorozhatjuk, bár későbbi eredetű a levél Baróti Szabó Dávidhoz, összeszedve, csupa tiszteletből Baróti iránt, minden előbbi frazis, szóval, rövid kivonata klasszikus költészetének. Az a szűk látókör, az a bántó egyformaság egy hivatott költő sajátja alig lehet, csak a szolgálalkü utánzás, érzéketlen betanulása a gondolatoknak hozhatnak létre ily lelketlen terményeket.

A rettenetes éj.

A barna felleg szárnyain az éj
A földre borzasztó árnyékot hint,
A hold csillámló fénye béborul
Homályba sülyednek csillagjaink,
A záporral teljes köd megszakad
S özönbe fojtja el a természetet.
Nézd, a gyilkos villám mint hembereg
Mint csattogtatja menykövét alá

A zordon ég. A pusztító tüzek
 Hasítják a kösziklás bérczeket.
 Az öldöklő villámok fényinél
 A halvány orca rettegést mutat.
 Felrémül ágyából a jámbor hit,
 S szentelt világgal üzi a halált.
 Im újra csattan és a gyenge szüz
 Lelkét kedveltje karján hörgi ki.
 Tovább-tovább kérlelhetetlen ég!
 Forgasd fel a rémült természetet,
 S szegezd rám életoltó nyiladat!
 De, jaj megszűnt a gyilkos fergeteg,
 A hold előjön a homály mögül,
 A csillagok halvány fényt hintenek,
 Az ég derül. Rémitő éjszaka!
 Ah — holnap ismét hajnalom hasad!

Utoljára hagytam „A rettenetes éjt“, évszámra 1790. de alig hihető, hogy abból az önállótlan korból származnék.

Dayka az évszámokat sokszor elhibázza, különben hangja, színe, tartalma egy válságos éjszaka komor képét ébreszti fel bennünk; Csokonay ily megjegyzést tesz reá: „Ezt az egész dalt nem festői, hanem példázó s ábrázoló darabnak itélném, a melyben a poéta, hogy ama sz. lyricussal szóljak: „hegedüszóban szép mesét jelentett,“ csakhogy ez a szép, inkább bus mese nem 1790. hanem 1791-ről szól.

Dayka helyzete mind válságosabbá leve, „látván, hogy szemmel tartatik, elvesztette bizodalját, kedvét, s már ekkor kilépendő vala, ha theologiai pályája negyed-fél évét el akarja veszteni“ Kazinczy. Türelemmel, vagy inkább daczos hallgatással viselheté sorsát e „rendőri felügyelet“ alatt, de biztatá a remény, hogy felszentelése ugy is közeledik, mely nyomasztó helyzetéből kimentí. Így érte meg julius havát, a theologiai évnek utolsó hónapját, mikor valószínűleg akkor divó szokás szerint; gyakorlás végett az egri szerviták templomában sz. beszédet tartott, s szerencsétlenségére ott volt hallgatói között a kákán is csomót kereső P. Szájez Leó, ki őt hibás tudományért feladta. Mi lehetet beszédében az a megbotránkozató pont, nem tudjuk, de valószínűleg a jó pater által felfujt valamely kétes, vigyázatlan kife-

jezés, mit az „intéző körök“ annál is inkább szívesen fogadtak, mert ezzel a szép hirnek örvendező ifjut végkép megtörni vélték. Büntetést mértek tehát reá, oly büntetést, mely a nyilvános gyalázat bélyegét süsse nevére, mely abból állott, hogy tanítását nyilvánosan vonja vissza.

E büntetésmód nyilván elárulja, hogy személyes indító okok működtek közbe, mert sem a papságnak, sem a vallásügynek nem válhatott előnyére, hogy annak bármely képviselőjében a bizodalmat megrendítsék.

Intézeti életében az alázatosságnak betanult formái csak holt actusok valának előtte, bár tetszhetett neki az alázatosság virtusa, mint szép gondolat, de annak élő teste szuró töviseivel nem Dayka vigasztalására született a jászol szalmájában. Erkölcsi érzete fellázadt a megaláztatás ellen, és mivel elhatározását a virtus nem támogatá, ő kilépéssel felelt.

A belátás nélküli függés, mely az emberi méltóságot követelte áldozatul, megtermé az akaratnyilvánulásnak ezt a szatyráját. Az intézetet elhagyá, a vak véletlenre bízva jövődjét; nem gondolva magával, szilárd elvekkal nem birva lépett megsértett szíve keservével a világba.

Isten tudja, hol tölté kilépésének első éjszakáját, de „A rettenetes éj“ minden szava elárulja, hogy ezen mondhatni vad kiáltást a pusztaság hangoztatja vissza.

Festői költemény, hiszen önmagáról összesen két sorban szól, de a természet tusáiban háborgó lelkének képét oly mesterien rajzolja, hogy a legjobb lyricusunk is megirigyelhetné. A természeti tárgyak mellé lelki zivatarának jelzőit illeszti, mint: gyilkos villám, pusztító tűz, borzasztó árnyék, kérlelhetetlen ég, rémült természet, gyilkos fergeteg, stb.

Bajza így ír: „Daykának egész poézise lélekfestés, oly hív és való, hogy nem ismerék magyar költőt, ki őt ebben felülhaladta volna.“ Valóban, Daykának korát vesszük, ehhez hasonlót nem találunk, klasszikus rövidsége — ellentétben áll a francziások hosszú, lapos ömledézéseivel, maga megett hagyja a népiesek érdes természetességét, a klasszicizmust megszégyeníti elevenségével.

Egy különös dolog ötlük itt szemünkbe, az, hogy egyetlen kifakadást, egyetlen vádat nem hallunk senki ellen. Olyan dolog ez, mely közel egy század múlva is neki szolgáltatja ki az igazságot, hiszen nem volt oly rablógyilkos, ki ügyét nem tudta volna védeni és másokat vádolni, és az ő ajkairól egy panasz nem fakad azok ellen, kik dicsőséges multját bemocsokolák, jelenét megkeseríték, jövődjét összezuzták. Gyönyörű jellemvonás, a martyr megragadó némasága a szenvedések között. Bajza így jellemzi: „Szavai panaszok és epedés, hangjai melegek, forrók, de elfogódottak, ritkán mennek kifakadásokig, s rájuk bizonyos megnyugvás a sors végzetében mutatkozik.“ Elhinnök örömmel mindezt, ha szegény Daykánkat már előbb meg nem ismertük volna.

Öntudatlan erény ez, melynek érdeme annyi, mint büne a gyermek egoizmusának. Annyira magába volt zárva, hogy saját érzelme világán túl nem látott; és ezen állítást kétségbe vonni annyi lenne, mint Daykát a becselenség pocsolyájába rántani, mert közeledik az idő, midőn a jóltevő kéz is reszketve nyul a boldogtalan ifjú gyámolításához, kit öntudatlan ártatlanságában mindenki ellökött magától. Elhisszük Bajzának, hogy benne „bizonyos megnyugvás a sors végzetében mutatkozik,“ csak-hogy e nyugalom szemfedője alatt a nevelés által megölt önrizet fekszik világtalan szemekkel.

II.

Ezalatt az ország nagy átalakuláson ment keresztül. A Franciaországból kiinduló szabad eszmék terjesztését nálunk megkezdette Martinovics, Laczkovics, Hajnóczy, Batthányi gr. működésük tere először a szabadkőművesek páholyai valának. Hogy mi volt tulajdonképeni céljuk, szervezetük, azt a történetírás máig sem derítette fel, miért kellett meghalniok, az a császár rendeletéből a bírság titka maradt. Bizonyos az, hogy a francia felvilágosodás irodalmának megindítóí valának.

Batthyányi Alajos gróf „Ad amicam aurem“ 1790. czi-nü munkájában fejtegeti, hogy a főhatalom a néptől a királyokra csak átruházott. Martinovics két deák röpiratában „a szabadság és egyenlőség“ alap gondolatával iparkodott a forradalmat előkészíteni. Hajnóczy a rendi korlátok lerontását, a nemzet akaratát kifejező képviselőházat, közteherviselést, az oktatás és sajtó szabadságát, törvény előtti egyenlőséget sürget.* Ez volt előhírnöke a pampfet irodalomnak, mely élet először is a katolikusok ellen irányzá. „A felvilágosodás irodalma 300-nál több könyvből és röpiratból áll.“ Az egyenlőség, szabad sajtó és szabad gondolkodás a fő irányzat. P. Szaicz Leó epébe mártott tollal polemizál, a szabadgondolkozók nemes eszméket, mocskos szájjal hirdetnek.

„Nem hasonlókép emberek-e a parasztlak? Lehetséges-e, hogy egy becsületes ember nyugodt szívvel éljen; míg szántóföldje a nyomorgó jobbágyoknak izzadságával és könyhullatásaikkal trágyáztatik . . . Tanítsátok meg a jobbágyokat előre a szabadságnak becsét és célját ismerni, azután pedig adjátok is meg nekik.“**

Elhagyván ezeket, csak az 1790-91-iki országgyűlésnek a dynasziával folytatott küzdelmeit érintjük, melynek fő vivmánya, hogy a nemzet patensek által izgatni nem fog. Megadatott a méltányos vallásszabadság, a nem nemesek hivatalképességét törvénynyé emelték. Reánk nézve legfontosabb a magyar nyelv kérdése.

Az 1790. orsz. gyűlés II. Leopoldhoz intézett feliratában így szól: „A tanítás ügyében nem udvari parancsok által, hanem országos törvények szerint fog intézkedni, a sajtószabadságot nem szorítja meg, idegen nyelvet nem tol az országra hanem a magyart teszi hivatalos nyelvév, a király és a császári herczegek is megtanulják.“ „És a magyar követeknek erős magatartása következtében dicsérendő határozat lett: hogy a magyar nyelvet még a függő országokban is mind a közügyekbe behozni, mind az iskolákban taníttatni, elrendeli Ő Felsége.“***

* Beöthy Zs.

** Frenek. Concha Gy. A 90 évek reform eszméi.

*** Dr. Német Kálmán.

Ismeretes a magyar írók buzgalma a nyelv művelése körül, de ezeknek csoportjában az ügy érdeke mellett Daykát eszelekvőleg fellépni nem látjuk. Mindezen küzdelmek reá nézve nem léteztek, csak annyiban, hogy egy ízben önkénytelen ellenfele lett Szaiicz Leónak, aztán, hogy az átalakulás gyümölcsét élvezte, mert ennek következtében jutott tanári álláshoz. Egyiknél állást vesztett, a másiknál nyert: mint labda az egyik kézből a másikba esett.

Dayka kilépvén a szemináriumból, „az árva fiut egy ideig Vitéz Imre barátja tartotta házánál Szikszón; innen az elébb kilépett s akkor már löcsei tanár Bodnár hívá magához, s szállással s asztallal látta el. „Itt ő Bodnár egykori tanára, most házigazdája fiatal szép leányával viszonyt szövén, a nemes barát, ki a közelítő veszélyt látta, kitagadta őt házából, de nem hűségéből.“* Dayka az egészet ártatlan örömmel tartotta, mint Kazinczy írja.

Az 1791. orsz. gyűl. határozata folytán magyar nyelv tanszékei állítottak gimnáziumaink mellé, Dayka a löcseit kérte, mit meg is nyert.

Kineveztetése megjelent a M. Hirmondó 1791-iki évfolyamának Tk. 109. lap.

Magyar Ország.

Ő Felsége kegyes parancsolatjából minden Magyar Tót és Horvát Országi Gymnasiumokba is rendeltettek Magyar nyelv Tanítók. Besztercze-Bányára Gábor Ferentz; Lőcsére: Dayka Gábor; Ujj Vidékre; Funták Mátyás Urak neveztettek ki; de mostani tartózkodásuknak helye nem tudatik: arra nézve kérettetnek, hogy minél előbb jelentsék magokat Fő Tiszt. Kanonok, és Buda fő Gymnasium Directoránál Szerdahelyi György Urnál

Bodnár tanácsára szeretett volna helyet változtatni, de már késő volt. „1792. marcziusban bevezettetett hivatalába, a becsület kötelességévé tette a házasságot, s augusztusban meg lett a lakodalom.“

A házasság első örömheteit nem szokás leírni, de költönkre nézve csak üremhetek valának. Beteg testtel,

* Toldy.

beteg lélekkel ülte lakodalmát. A mély érzésű lyricus nem sokáig él, — szokták mondani, és ő gyenge testtel, háborgó lélekkel lépett a házasság kötelékébe; háborgó, elégedetlen lélekkel, mert mult pályájával nem tudott szakítani, bizonyosság erre a „Titkos bú“, mit nászadalának nevezhetünk :

Homályos bánat dulja lelkemet,
Talán újulnak régi szenvedésim;
Talán tündér előre érzésim
Rémitnek, s új lest hány a végezet.
Sirnék : de csak elfojtott sóhajtások
Emelkednek fel kétséges szivemből;
Csak rejtett oh, csak néma jajgatások
Váltják egymást, s a titkos bú elől.

Ugy hiszem világosabban nem lehet kifejezni azt a titkos bűt, mely szíven rágódik. Tehát hiába volt minden, a boldogság küszöbén az önvád üdvözli, roskatag testtel érkezik az öröm kikötőjébe. Siratja multját a jelenért, pedig a jelenért áldozta fel multját.

A nemezis elérte, az ébredés órája rettenetes.

„Ki önnnyugtának gyilkolója lett“, énekli nászadalban, ez annyi, mint töredelem a sir szélén. Keresi boldogságát, és boldogságában sérelmét is megboszulva látja; elhagyja első jegyesét az egyházat, de előbb megmocsokolja annak szeplőtlen arcát; oda borul égő szívvvel új mátkájának ölébe, de mielőtt feltüzné menyasszonyi koszoruját, mielőtt bevezetné háza szentélyébe, előbb megbecsteleníté. Megsérté, a kinek zsenge gyermekségétől életét szentelte; meggyalázta, a kit szeretett.

Aristoteles szerint „tragikus alakok, a kik nagyot tettek és szenvedtek“, de Daykának lelkületében nem találjuk azt a fenséges nagyságot, mely egy új korszak megteremtőjét varázsláná szemeink elé, egy nemzet küzdelmeire befolyással nem volt, mint a lánglelkű Petöfy, ki szenvedélyes lelkének izgalmaival elhagyva nejét és újszülött kisdédét, hazaszeretének megrendítő katasztrófájában egy köny nem hullik babérkoszoruzott homlokára. Dayka nem hagy el senkit, sőt az egész hazát megrázkódtató küzdelmek nagy napjaiban egyéni szenvedéseinek fátyolával fődven el szemeit, nem látja azt a

zászlót sem, mely az alkotmány szent jogainak nevében szerte lobog a magyar hazában. És mégis a magyar irodalom-történet egyik legtragikusabb alakja ő, azzá teszi érzelmeinek mértéktelensége, mint a hova sorozza Beöthy Zs. Fannit, a Tragikumról irt nagyszabásu munkájában. Fanni a boldogságnak ígért országát Mózesként csak messziről látja, és elsorvad epedésében; Dayka betölt érzelmeinek mértéktelenségébe vész, mint a fürjevő zsidók. Önző vágyát kielégítette a gyönyörű leányka szüz testének harmat tisztaságában, de aztán a népek életének „örök városában“, a családi élet szentélyében tör ki az „öngyilkos“ szó ajkain, mintha a vágyait elérte „Kegyenc“ szivrázó keservét hallanók:

Ne gunyolj Róma!

„Maga az élet írja a legigazabb tragédiákat“, mondja Greguss Á. és ki nem látja az igazságszolgáltatás teljességét megtévedett költőnk életében, ki akkor nyújtja kezét a halálnak, midőn édes hitvesének esküszik örök hűséget; kinek ajkairól akkor fakad a legkétségbeesettebb bűnvallomás, mikor a szerelem vigasztaló angyala leheli forró csókjait orcájára. „Nem igaz érzés az, ha a költő nem tudja okát adni szenvedésének“, mondja Szinnyey, és Dayka minden fájdalmának oka benne van ez egyetlen sorban, és nem abban találja megfejtését, hogy ő Jámbor Pál szerint „boldogtalanságra született volna“, ezzel hiába vigasztalja magát költőnknek egykori magasztalója. „Az ő Muzsája egy fiatal leány, tele jósággal és szelidséggel, — szenved, mert az érzékeny kebel könnyen sérül“, írja Bajza, de ezen éles elméjü kritikus sem így ítél, ha e sor kulcsával nyitja meg Dayka szenvedésének titkait.

„A költői tartalmat a mi illeti, tetszetek a szelid, gyöngéd érzelmek, az erősbek ritkán. Tárgy és kidolgozás gondos és válogatott“, írja Erdélyi Kazinczy korára, és teljes mértékben ráillik ez Daykára, csak hogy nem úgy, mintha ezen tetszés irányozta volna költői pályáját. Ezen irányba függetlenül saját kebeléből fakadt, az a sok ah, elfojtott nyögések, kínos jajgatások mind büntudatára térnek vissza, melyek egész nagyságát csak most

fogja fel. Önző vágyainak fertelméből csak most ébredt fel, mikor a megölt becsület fölsíratta.

Talán durván hangzik ez ítélet, de úgy hiszem, igazságos; talán több kiméletet érdemelne, de: „A sok érdem nem egyszer enyhíteni képes a tévedések és bűnök emlékét, de az erkölcsi szempontot soha sem változtatja meg sem a lángész, sem a siker varázsa.“* Költünk meg-nemesítve a kevély rómainak a csillagokig törő nagyra-vágyását, büszkén éneklí egykor, hogy az ő öröme:

Egy letörlött köny feleim szemérl
Melyet a bánat kisajtott, s körülem
Felderült jó kedv, nemesebb örömré
Vonzanak engem.

És aztán, a kik őt vigasztalva körükbe fogadák, jótevőjének és ártatlan gyermekének könybe borítá szemeit.

„Ő vigasztalást nem közöttünk, nem a földön, hanem attól vár, kire más kifakadóbb, hevesebb lélek meg-rázkódva tekint: a haláltól; s a halál neki nem rémitő vázkép, hanem szelid, jóltevő barát, kinek keblében felnyilik a nyugalom országa, enyhül a szenvedés; azért ha valahányszor e jóltevő emlékezetében feltűnik, bizodalom könyei közt emelkednek epedő szemei az égnek messze kékellő, de a közel reménynyel biztató távolába... és a ki egyszer szemeit figyelemmel függesztette reá, emlékkönyeket hullatand a rég hamvadó felett, és az a szöke fiúttal ékes arcz, azok a halvány vonások, melyekben jó-ság és heves, de azért mégis szelid fájdalom ül, azok az egekbe vágó, még mosolygásukban is epedő kék szemek úgy fognak neki örökre emlékezetesek lenni, mintha valamely rafaeli kéz varázslotta volna őket elébe halhatatlan ecsettel.“ Valóban Bajza nem írhatott volna szebbet a költőre, lesujtobbat az emberre.

Ki ne emlékeznék Vörösmarty igaz szerelmére, ki nászajándéku „A merengőhöz“ czimü gyönyörü költeményét adta választottjának; Petőfy ujongó örömmel dalol, mikor megkapja Juliát; és ez a férj boldogtalanságáról énekel lakodalmán.

* Gyulai Bánk bán.

*Bergman Ákost Daykát összehasonlítva a német Höltyvel, ezt mondja: Lágy érzelmek, szelid rajongás, sóvárgó szívfájdalom, mély bensőség és lángoló lelkesedés minden szépért és nemesért, ezek azon jellemvonások, melyeket ezen szeretetreméltó két költő mindegyikében egyaránt fellelhetünk. A halálban azonban nem látnak ijesztő rémet, mely pusztító kézzel dulja fel az élet hön szeretett örömeit, ellenkezőleg: mint megváltó angyalt üdvözlik azt, mely a földi élet minden terheitől, szenvedéseitől baráti kézzel megszabadít. Néli reminiscencia Bajza hasonló kritikájára, de én ezt is csak azért idézem, hogy világossá legyen, mennyire nem törődtek költőnk szenvedéseinek okával mindazok, kik felőle irtak. „Fiatallány, tele jóssággal“, „szelid rajongás, sóvárgó szívfájdalom“, stb. így szeretik jellemezni, de senkinek nem jut eszébe oda tenni: gyötrő öntudat. Dayka költészete vagy őszinte, vagy nem; ha nem őszinte, akkor hamis mindaz, amit felőle irtak; ha pedig őszinte — minthogy az is, — hát akkor lehetetlenség az ártatlanság gloriájával övezni fejét.

A ki: itélni akar, jusson eszébe a szerető leányka alakja, ki szerelemtől ragyogó szemekkel tekint hitvesére, midőn az a házasság szentségtörő könyeit sirja lábainál.

Himfy keservei elnémulnak, és a füredi mezők menyországot adnak a levett pártáért; de ez a szegény nő azt látja, hogy öröm helyet új keserűséget hozott férje házába Mily boldogtalan lehetett ez a szegény asszony a komor férj oldalán, kinek kötelessége lett volna őt boldogítani! Pedig Dayka boldogtalaná tette magát, és boldogtalaná tett egy ártatlan teremtest. Mindezt érezhette, tudhatta kedvelt költőnk is, a cselekvésre való alkalmatlansága, holt akarata sodorták őt oly viszonyok közé, honnan nem volt többé visszatérés. Egy keserű, egy gyötrő öntudattal kezdé meg új pályáját Lőcsén, és ezen időszakra esnek legszebb költeményei. A jelen gyötrelmes tudata, a multa visszavágyódása, csak az igaz fájdalom hurjait rezgetetheté meg kebelében; mély és kiapadhatatlan az ő szenvedéseinek forrása, és sem Himfy, sem Petrarca nem dicsekedhetik azzal, hogy minden egyes érzése oly közvetlen, oly igaz, mint költőnké.

III.

Dayka költeményei között három költeményt találunk ily czimmal: II. Leopold király koronázására. Ferencz királyunk koronázására. A nemzeti öltözet (Pesten 1790. oekt. 11.) Nem való tehát, hogy ő a nemzeti mozgalmakban épenséggel részt nem vett, és e költemények valóban a mellett tanuskodnak, hogy e kor áramlata őt sem hagyta érintetlenül.

Csak toldasd már pajtás hosszabbra ruhádat!
Hányd el kalpagodat, csákódat, kucsmádat!
És amint felvetted őket minapába,
Temesd el őseid hideg sirhalmába,
Fedd bé velek vitéz apáid csontjait,
Kik e két főváros dicső kőfalait
A vérünkön hizott töröktől nagy haddal
Elvették ezelőtt csaknem egy századdal.

Unkommod! azt mondja. Ezt hát elvetette;
Prémezett vagy prémetlen kabát kell helyette.
Kalap már, nem süveg, feje takarója,
Lyuggatott dolmány csuf, ha melyre valója,
Mélyen által taréjt ereget ingeről,
El akar repülni, azt vélnéd messzéről.

Ferencz királyunk koronázására.

Arany idő derül, uj századot kezdünk:
Ferencz fejére száll Leopoldnak koronája;
Kezében a kormány, már egyesül velünk,
Már kérkedik vele Corvinnak palotája.
Ferencz fog önteni sebedre balzsamot
Ő von örök homályt törvényid sérelmére,
Letörli könyeid s felhozza a napot,
Leopoldnak reggelét hazánk borult egére.
Ime a délczeg Francz, elhányva fegyverét,
Porral hintett fővel jó Bécsbe s tépett hajjal,
S könyével öntözi megbusult kebelét,
S olajvesszőt nyujtván esdeklik gyáva jajjal.
Hah, mint jut szemfedél nélkül a babona —
Letépted, oh király, képmutató szeméről —
Oda, hol a Huron s a Tüzföld lakosa
A nap sugarait nem látja, csak messzéről.

Magyar Calliopénk, elfojtva jajait,
Itt hagyta, fájdalom! hogy elfajult, országát,
S már mennyei hangon énekli verseit
Urának, ujjalag feloldva némaságát.
Phoebus magyar szót vesz mosolygó ajkaira,
S uj Phoenix támadott már Gyöngyösi porából,
Dalol, s elhat dala a föld határirra
S uj Janusok kelnek Cesingnek sirhalmábó.

Magyar, örömnapod már sugárt ereget;
Magyar, áldást kiált Leopold hideg hamvának!
Ferenczet ő adá — s imádd az egeket;
Csak életét nyujtsák továbbra mint atyjának!

II. Leopold koronázására.

Idvez légy méltó Phoenixe Thériza porának!
Te, kiben árva hazánk egyedül helyezte reményét,
Ó Leopold! kit az ég például küldé világra
A koronás fejedelmeknek, hogy merre hanyatlík
A nap arany szekerén, vagy az éj bus fellegit üzi,
Tündöklő virtussaidat bámulva csodálják.

E szemelvények politikai meggyőződéséről és nemzeti mozgalmak iránti érdeklődéséről tesznek bizonyosságot. Dicsőíti az uralkodót, és gunyolja nemzetét. A centralizáció mindig kedves gondolat volt Bécsben, de a „Magyarország jó ökröket tenyész“-féle elv feljogosít legalább is annyi önérzetre, hogy nemzetiségünk boldogítására irányzott munkásság tekintetében a legelkorcsosultabb magyarnak is tulajdonithassunk annyi érdemet, mint a hagyományos atyai szívnek. Erényében és bűnében is ragaszkodott e nép ősei alkotmányához, a fenmaradás, és a nemzeti alapon való átváltozás is Magyarország erős magatartásának következménye.

„Schwarz-gelb“, avagy „Pecsovits“ politika, így szeretnék most elnevezni, hiszen II. Leopold kegyes rendelete folytán jutott hivatalhoz. Igaz, a jó öreg Gvadányi is így ír „Peleskei nótáriusban“, csakhogy az aztán más-résről nem zeng ódát. Ime:

Mondám neki: Uram, szabad-é szóllani,
Talán nem hibázom, ha fogom mondani,
Hogy az ur kötélen fel s alá ugrálni
Theátrumon szokott, drótokon járkálni.

Azt tudom, hogy soha ki nem törí nyakát,
 Ha eltalálja is az ur törni lábát,
 Mivel oly vastagon a nyakravalóját
 Kötötte, mint kötik gyermekek pólyáját.

Módi? Csak azért jár így minden gavallér,
 Oly szeles, mint nagysád, kiben nincs magyar vér?
 Kiben korcsosodva megvagyon minden ér,
 Ez mind módís bolond, más név rája nem fér.

De nem kell sokat okoskodnunk, Dayka megírta ezeket a költeményeket, mert ilyen példányok kerültek eléje; a II. Leopold készült Bárdosi deák verse után, hát erre időszerűnek tartotta Ferenc királyt ugyanolyan hangon megénekelni. A „Peleskei nótárius“ és a közbeszéd így szólván már reá erőszakolta a tárgyat. A „nemzeti öltözetben.“ Saját életével sem volt tisztában, nemhogy még politikai meggyőződéseket, a nemzet ügyeire vonatkozó határozott irányt is keressünk benne. Martinovics őt bizon nem juttatta börtönbe. A mit ér, különösen „A nemzeti öltözet“, összefoglalható Beöthy Zs. e jellemző mondatában: az elégián kívül a szatirára is volt tehetősége.

Megvallom, én Daykának e két politikai költeményét eső nélküli felhőnek tartom, nincs abban sem meggyőződés, sem határozott cél, sőt nem gondolom vakmerőségnek kimondani azt sem, hogy a költészetnek ere is nagyon vékony e sorokban. Ám tegyünk összehasonlítást.

Mátyási József Daykának ismeretlen kortársa, senkitől nem méltatva, az irodalom történetben a stb. írók közé sorolva, 1792-ben Váczon adta ki verseit, és e számba se vett ember így ír:

Dicsőséges Egek! bátran nem tagadjuk
 Hogy néktek Józsefet csak kéntelen adjuk.
 Sőt egy képzelhető fő-vételt szendvedtünk
 Melynek erőszakkal, nem önként engedtünk,
 Ugy hogyha keblünkben volna még, s kérnétek,
 Megegyezésünkkel ebben nem nyernétek.
 De már megnyugodtunk e gondolat mellett,
 Hogy véle a menynek szaporodni kellett,
 És hogy csak addig is a Szék soká állott

Üressen, a melyből ideig leszállott.
 Menjen hát nem bánjuk, bocsátjuk de költsön ;
 Mert bár személyt ugyan, s nevet cserélhetünk,
 De egy Józsefi szív nélkül nem élhetünk.

A meggyőződés melege sugárzik minden sorából, és azt hiszem, hogy e részletben is több gondolat van, mint Dayka kétszer oly hosszú költeményében.

Mátyásinál szintén van Leopold koronázására egy latin vers, s ezt is tartalmasabbnak itélem, mint a Bár-dosy-Dayka-félt. Ezek kezdő sorai :

Im a legnemesebb népet látod leborulni
 Üdvözlő szívvél trónod előtt Leopold.
 Én szólok, de a nemzetnek keblébe fogamzott,
 Én szólok, de a nép szíve van ajkaimon.
 Nem vártunk Leopold, fáradt volt nemzeted, és nem
 Hittük, hogy közelit enyhületünkre napod.
 De a Hesperidák nyájas földjének örömhirt
 Zengő hirnöke szállt jöttöd előtt követül.

A „nemzeti öltözetből“ kiírom — itéletem szerint — a legcsinosabb részt, és összehasonlítás végett mellé ál-lítom Mátyásinak ugyanezen tárgyra irt hosszú áradozásainak sikerültebb sorait.

Dayka.

Raggass pókhályókat asszonyid fejére,
 Tedd ki szépségidet csudákért cserébe,
 Csináltass selyemből sirhalom formákat,
 Mázold be festékekkel a legszebb orcákat;
 S így sűrű hálóval takarván képeket,
 Imádd e bájoló szép kisérteteket.
 A kikről nem tudnád, kit s mit szégyellenek,
 Azt e, hogy a többek, mint ők, nem ilyenek?
 Vagy azt, hogy a nemzet ellen oly bünt tettek,
 Melyért szemfedelelet élve érdemelték? . . .
 S így ruházd ez undok asszonyi remeket,
 Követvén mindenben az idegeneket,
 Hogy, ha holt eleink ma felébrednének
 S látnák, mit csinálnak mind ifjak, mind vénnek,
 Formánkat elvetve, mint játszunk az éggel,
 S hová temettük el puha kényességgel
 Azt a természeti magyar délczagséget:
 Vagy meg nem ismernék a szép nemzetséget

Vagy holtra rettenvén e csuf unokának
Képtől, a sirba visszaro hannának.

Mátyási.

Teste könnyü tajték, melly talán magából
Készült a gyengeség megaludt habjából,
Ereiben tejjel elegy folyó vére
Fejér piros rózsát ábrázolt képére.
S a mi a dicséret Egéig emelte,
Természeti színét mázzal megmeszelte.
Itt a halál előtt add okát mért fested
Rövid időn porrá változandó tested?
Hadd hallják, ha élvén nem tudták a sirok?
Mik és mire valók a kendőző zsirok?
S zugva jelenthessék haragjokat azon,
Melly tsuful piperéz egy Magyar Amazon.
Osztán mikor épen fedezni akarod
Az okosság előtt ki akkor takarod;
Mert lesz szép de festett, már gyanuba ejtesz,
Hogy valami rutat a máz alatt rejtesz.
Nagy lelkü Eleink ha feltámadnának,
Tőlünk ijedtekben visszariadnának,
Nem tudván, hogy ez a régi nemes Faj, ma
Mellyik Klímusi uj világnak majma.

Dayka gondolatait itt is csekélyebb értékűeknek tartom, az eszme maga a koré, a költők csak belőle merítették egyéniségük több vagy kevesebb feláldozásával. Dayka hódolt a közös visszahatásnak, de a maga részéről bizon kevesebbel járult hozzá, mint ez az emlékezet nélküli versfaragó.

* Érdekes az a mozgalom, mely az írókat a 18. század utolsó tizedében foglalkoztatá. Sajnovics jezsuita 1769-ben elmegy Norvégiába, hogy a Venusz elvonulását a nap előtt vizsgálja, itt aztán felfedezi, hogy a lappok és finnek nyelve a magyarokéval rokon, ki is adta munkáját: *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapporum idem esse.* 1770. Dugonics ir is mindjárt drámát: „Etelka Karjelben“, az egész esemény az éjszakon lakó magyarok közt történik, a magyarok mellett lappok és finnek is szerepelnek. Mi volt ez a karjel? Hát a lapp czimer, két

* Halász: Sajnovics befolyása a magyar írókra. Figyelő.

kar, egyik nyilat; a másik kardot tart; Sajnovics magyarázata szerint pedig kar=kar, jel=jeles, tehát jeles kar, sőt meg is éneкли ékesen:

Mely vitéz szü lakott hajdan eleinkben
Mutatja fegyveres Kar-jel czimerekben,
Mint Mars megrettentő kardját forogtattya,
Ugy Kar-jel hatalmas karját villogtattya.
Itt van eredete innen sziváródott,
Mely erőség magyar-népünkre áradott.

Perecsenyi Nagy László époszt ír a rokonok dicsőítésére (és a lapp szókat magyar értelemben igyekszik alkalmazni.)

Azért így szólítá szerelmes *Obbáját,
Ugyan mit siratod a roszt **Szak-fajtáját?

De már Barcsay Bessenyeihez írja:

Sajnovics jármától ójuk nemzetünket,
Ki Lappóniából hurczolja nyelvünket.

Orczy pedig így gunyolja Sajnovicsot:

Tudom megörültél az atyafiságnak
S ily nemes nemzettel való rokonságnak,
Nagy hire volt mindég hires Lapponságnak,
Valamint most köztünk a jeles Tótságnak.
De pedig csillagász! bár akárki lehetsz,
Kedves rokonidhoz tüstént visszamehetsz,
Vélek száraz halból készült málét ehetsz,
Mert lám itéletet nyelvünkről nem tehetsz.***

És újra, önkénytelenül ez a kérdés áll elém: mit csinált Dayka? Semmit. Őt nem érdekli a politika, nem érdekli ez a lelkes nyelvészeti mozgalom, tétlenül sirdogál, mikor körülötte mozgás, forrongás, lelkesedés zsi-bong. Hát mit szeretett ez az ember? Papi pályáját, feleségét? A közért való munkát, vagy a tudományt? Egyiket sem, csupán önmagát. A nevelés: az önfeláldozás, a társulás, a közös célért való küzdés készségeit

* Obba: testvérhugot vagy nénét teszen, azért talán a Sz. István huga férje is Obba Samu így neveztetett. Figyelő.

** Szak: a lappoknál nemzetség, magyarban ettől: szakott. Figyelő.

*** Figyelő.

nem fejté ki keblében, nem vetközteté ki önző vágyai-
ból, és itt áll előttünk teremténye, melynek látása kö-
nyeket facsarhat szemeinkből.

Dayka hét nyelvet tudott, ezek közt az olaszt egy
hónap alatt tanulta meg: de kivette mindennek hasznát?
„Nem kell-e fájlalnunk“, mondja Eötvös Körösire, „hogy
ennyi tehetség egy el nem érhető célra fordított?“
Mi pedig azt mondhatjuk: nem kell-e fájlalnunk, hogy
ennyi tehetség csak egy könnyen elérhető célra fordít-
tatott!

Kazinczy dicsekedve emlegeti, hogy pir, enyh, vissz-
hang, ezek Dayka szavai, csakhogy az ily nyelvészkedés
amily káros, ép oly kényelmes.

Meggyőződésem, hogy költőnk nem fizette le hazá-
jának mindazt, a mivel hazájának nagy tehetségeinél
fogva tartozott.

Mielőtt Daykának azon költeményeire térnénk, me-
lyek őt csakugyan költőink közé igtatják, és melyek em-
lékezetét feledhetlenné teszik, még verseléséről kívánok
röviden szólni.

Az ő alakjai: hexameter, saphói, asklepiadi, alkäi,
jambusok, alexandrinok, általán nem igen változatos. A
h nála magánhangzó, pedig Bacsányi is mássalhang-
zónak használja, a miért Csokonay is megrójjja; egy
néma és folyékony összejövetele nála rövid szótagot al-
kot, a mi sokszor nagyon sértő a fülre.

A Ráday-féle verselést Kazinczy ismertette meg vele,
a klasszikust első példányaiból tanulta. Dayka magának
nem tudott utat szabni. Szentjóni Szabó László csak jó
hallását követve itt-ott már ir rim nélküli hangsúlyos
sorokat, Dayka erre nem tud rájönni, jóllehet volt kor-
társa, ki a három iskola nyügét lerázva magáról, hang-
súlyos és rimes sorokban irt. Sajátságos jelenség ezen
korban, de ismét Dayka kortársa, Mátyási József versei-
ből mutatok be példákat.

Nemes és N. Szomor Máté Prókátor urnak neve napján.

Senkinek orczája ma ne légyen komor,
Teljen eledellel s borral minden gyomor,
Mert Szent Máté napját éri holnap Szomor.

Most ugyan előle elszalad,
 De nem mulik el a mi halad,
 Vissza kerül nyoltzad napra,
 S akkor hordót ütött tsapra.

Mária napjára vers.

Vigy nehány tsókot magaddal, s nyomd az elsőt kezére,
 Ha nem ébred, nagyobb haddal indulj felljebb mejjére,
 Ha még sem serken, ajakán
 Vagy látása két ablakán
 Üss lármát a többivel.

Dayka rimei általán gyengék, van költeménye, melyben egy igazi jó rimet sem lehet találni. Mátyási, a nem ismert Mátyási így rimel:

Beszéljük el inkább, a mit Kolozsvárban,
 Egy kapu homlokán láttunk az Óvárban:
 Mint jövevény ember az átsorgás közbe
 Bé vetém szememet egy kis keskeny Közbe.
 Hát látok egy avas füstös falu házat,
 Szomorut mutatott mint egy vén ábrázat.
 Gondolám, hogy talán római maradék,
 Mert rajta egy metszett márványra akadék,
 Hogy a homlok irás a mennyire alá
 Bé látszott, magában ezeket foglalá:
 Hogy által-ellenben azon épülettel,
 Mellyben Mátyás király lett s élni kezdett el,
 Született Bocskai István ezen Házban,
 A Tizen-ötödik vérengző Százban.
 Ó ti irigységig megdicsőült falak,
 Titeket könnyező örömmel láttalak,
 Paloták felett van szent tekintetetek,
 Mert két Herculest szült két Junó bennetek.
 Betsüljed e helyet, mint oly szent Templomot,
 Melyben letett az ég két nagy tálentomot.
 A kiből egy földi Isten tölt egészen,
 Ha a Virtus együtt fél-fél Istent téssen.

Derült kedvében pedig még a jó Mátyási is nyelvészkedett:

Dézs só-bányás Város. Láttam ott a követ,
 Mellyen a Magyarok Scythiából jövet,
 Rá esmertek az egy igaz Istenségre,
 Álmélkodva nézvén a nagy kiességre.

S az Istennek nevét deákul kiálták,
 Mellyből a hang-mives elmék azt tsinálták,
 Hogy a Dézs nevezet lett a Deus szóból,
 De már így a Tót is jöhetett a Tóból.

IV.

**Csokonai V. M. levele Kazinczy Ferenczhez Dayka Gábor versei felől.*

Tekintetes Ur!

Kevés rubrikából álló boldogságomnak egy édes részét teszi az, hogy a Tek. Urnak, a kit a világ előtt mint gyengéded és csekély izlésemnek legfőbb mesterét tisztelni becületemnek tartom, szivességét ujonnan érezhetem. Ösztön ez énnekem annak megérdemelhetésére, ösztön arra a kevélységre, melylyel a kevélyeket fogadni bátorkodom.

Dayka verseit a Tek. Ur velem is közleni méltóztatott: vajha bizodalmaúak megfelelnének! A mi engemet illet, mindent megteszek, a mi tőlem kitelhetik s örömönnnek tartom, ha Dayka árnyékának s az ő nemes tisztelőjének és barátjának legkisebben is kedves dolgot csinálhatok. Hogy pedig vagy kevesebbet ne tegyek, mint a mennyit várnának, s negligentiával ne vádoltatódjam, vagy, többet bátorkodván kelletinél, vakmerőnek és durczás Aristarchusnak ne mondassam: provinciám határainak környülírását kikérem s magamnak arról való gondolatimat közleni kívántam.

Debreczen, 1803. febr. 20.

Alázatos kész szolgálja:

Cs. V. M.

Én is mindent megtettem, s örömemnek tartom, ha Dayka árnyékának a legkisebben is kedves dolgot csinálhatok, csakhogy igazságos mértékkel akartam megszabni a határt, hol az ő emberi s költői gyöngesége végződik, s ahol érdeme kezdődik. Vajha ne kelljen egy-

* Abafi Dayka Gábor költeményei.

kor elmondanom: „az ifju, ki a nemzet énekesét megítélni merész volt!“

Egy szép tanulmány került kezembe, Erdélyi Páltól,* ki költőnk dalainak forrását annak jelleméből faksztja szerető gonddal, méltatlan eszközökkel. Nagy tévedése először az, hogy ő Daykát szervita szerzetesnek tartja, ebből aztán önkényesen egy kemény összezapást következtet P. Sajcz Leóval, és szerinte végre az erősebb elüljáró győz, s Daykának távoznia kell. Hát Dayka világi papnövendék volt, aztán a papnevelő intézetekben kurtán szoktak elbánni az ifju levitával, szó sem lehet tehát erős küzdelemről, mely „az én vagy te?“ halálharczát vivta volna. De sokkal méltatlanabb az a feltevés, mely szerint Dayka méltó fájdalmait ecsetelendő, Bodnárnak ifju, ártatlan leánykáját mocskolja be jobban, mint azt maga a költőnk megtette. Vagy talált-e Erdélyi csak egyetlen feljegyzést e sajnálatraméltó teremtes kaczerságáról? Egy nagyon fiatal, tapasztalatlan szép leányka ő, de meg volt-e oka egy állás nélküli, kegyelem-kenyéren tengő exklerikust hálójába keríteni? Dayka forró csókja a gyalázat bélyegét sütötte az ő szügies homlokára, és Erdélyi könnyelműen tapossa meg azt a szerető szívet, mely az elhagyatott költő legédesebb vigasztalása vala a hajléktalanság legkeserűbb napjaiban. Egy kebeléből kilökött tagtól a papság elfordul, a világ pedig önkénytelenül gyanakvó szemmel nézi; a magyar irodalom szerencséje volt a rokon sorsu aposztata Bodnárnak iránta való szives barátsága, s bájos leánykájának a dicsősége, hogy tehetetlen költőnk el nem züllött a reá nézve idegen világban, az asztallal látta el, ez szerető szívének melegével táplálta; költőnk annak jóságát az apa könnyeivel fizette vissza, ennek pedig önző szive boldogságot nem nyujthatott. Szegény Katalin, te ezt érdemelted feláldozó szerelmedért!

Egy évvel házassága után „az első grammatikai osztály rendes tanárságára mozdított elő, 1795. végével pedig a retorikáéra az ungvári gimnázium mellé.“ Ezen időben lett szabadkőműves is, bizonyosan nem boszuból, hanem mestere, Kazinczy buzdítására.**

* Figyelő XXII

** Erdélyi Híradó.

Dolgozott, szenvedett és sorvad ott. Sorvadás emészté ifju életét, és midőn minden nappal egy-egy év hullt le élete fájáról, akkor füzte költői koszorujába a halhatatlanság örökzöld leveleit. Csak tisztelettel léphetünk a beteg költő szobájába, köny, sohajtás, megsemmisülés és megváltás reménye az utolsó hangok, mik szelid ajkairól elhangzanak.

A mult, miket ifju lelkesedése rajzolt eléje az intézet csendes falai között, szomorú tekintettel jelent meg gyermekei bölcsőjénél, könnyes szemekkel állt ágyánál, és az ő érzékeny jó szive, melynek gyöngeségéből fakadtak tévedései, fájt, fájt véghetetlenül. Nem volt visszatérés! a multtól elválasztá a bölcső, a jövődőtől a koporsó. Egy lelkes ember, mint Wolgemuth, nem kergette volna őt ennyire, és talán hosszabb lett volna az a drága élet, mely kibontakozva az iránytalanság sötétségéből, a költői lélek édes dalait lett volna hivatva elzengeni dicsőségére magának, és becsületére azon osztálynak, melyhez tartozott. „Olyannak képzeljük őt,“ írja Erdélyi, „mint a vándor utast, ki egyszerre négyes keresztút csomópontjába ér és magát azonnal tájékozni nem tudja. Mindeniken halad valamenyire s újból visszatér induló pontjára, a keresztút csomópontjába. Mikor mind a hármat megjárta, a negyedikre tér, s mikor már azon is haladt, -- elhátározza, hogy ezen fog tovább menni: akkor utját állja valami, melyet meggyőzni nem bír. Dayka életében ez a valami a halál volt.“ Igen, ő megtalálta a helyes utat, de azon már csak megtört szívének hattyudalait sirhatá el, költészetének fellegetes hajnala élete alkonyára virradott.

Költészetének záradéka, koronája volt: „A titkos bu, Az esztendő első napján; Bárdosy Jánosné halálára; Kazinczihoz.“

Sajátságos, hogy Daykát oly nagy szellem is, mint Berzsenyi, épen ezen darabokban nézte le, szinte fájdalmasan olvassuk a magyar Horacziusnak, ennek a szerény embernek minden kegyeletet nélkülöző kritikáját:

Homályos bánat dulja lelkemet. „Ez nyilván való ellenmondás“ — mondja Berzsenyi. „Van titkos bánat, t. i. mellyet csak magunk tudunk, másokra nézve pedig titok; de homályos bánat nincs . . . Hallott valamit

Dayka a homályos érzésről s azt gondolta: ha van homályos érzés, van homályos bánat is.“ Majd: „Keserves károk. A magyar szive sérelmeit károknak soha nem nevezi, mert azokra csak testi javainak sérelmeit érti. Dayka tehát itt is csak azt mondátja, hogy még a nyelvnek mindennapi értelmére nézve sem volt tisztában. Az a pipes rejtett ah, ez a sok homályos, titkos, rejtett, fojtott, néma jajgatás, öngyilkolás a prózai keserves „károkkal“, épen olyan összeillő ideákat adnak, mint ezen somogyi óda: A te szoknyád olyan tarka. Az egeket hasogati... nem egyéb ez, mint egy legmélyebb hypochoñdriaba sülyedt, zavart lélek arcvonala.“

Berzsenyi, a nagy költő ennyire félre, vagy inkább nem értette Bizon: ő is jobban énekelt volna akkor így:

Romlásnak indult hajdan erős bakancs!

Pedig lehetetlen meghatottság nélkül olvasni e gyönyörű költeményt, és igaza van Erdélyi Pálnak, hogy Dayka a dal számára új stylt teremtett, „innét van az, hogy versei egészen újaknak, nem ismert, nem gondolt bájuaknak tetszenek.“

Jámbor Pál azt mondja: e dal vésve van; minden kritikusa egyik legszebb darabjának itéli, Berzsenyi pedig föléje helyezi Révainak hasonló tárgyú költeményét, „hogy lássuk, mint énekel a poéta Révai és a nem poéta Dayka.“

Papi pályáját elhagyta, a szerelem fogadta karjaiba, de talált-e tiszta boldogságot? édes az a csók leánykájának ajkairól, de az emlékezet közájük áll; mint „elő tilalomfa“, és ezen kifejezés „homályos bánat“ Arany fenéséges gondolatára emlékeztet:

Sirt az ég egyik szemével,
A másikkal nevetett.

Nem „zavart lélek szüleménye“ e költemény, hanem egy élet tragédiája, poenitencia, és vigasztalanság. Az a sok ah, néma jajgatás, öngyilkosság, egy benső harmóniába olvad össze, mit csak azok értenk igazán, kik életét ismerték.

De állítsuk egymás mellé Dayka és Révai versét,
ezek elmondják a többit.

Szomorú indulat.

Révai.

Mi kesergő sok indulat
Terheli bus fejemet?
Sérült szívem ott nem mulat,
Hol töltöttem kedvemet:
Mindent meg un, minden sérti,
Az öröm szót már nem érti,
Nem találok helyemet.

Megváltozott egen, földön
Nekem minden alkotmány,
Nem mosolyog olyly szép zöldön
A rét, s kerti oltovány:
El fonynyadást veteménybenn
Homályt látok a' napfénybenn,
A hajnal is halavány.

Szerentsétlen előérzés
Szomorú életemről!
Kedvet fojtó kemény végzés
Mit mond árva fejemről?
Minden felül borul az ég:
Nintsen tehát már reménység
Boldogabb jövendőről.

T i t k o s b u.

(Dayka)

Homályos bánat dulja lelkemet,
Talán ujulnak régi szenvedésim;
Talán tündér előreérezésim
Rémitnek, s uj lest hány a végezet.
Sirnék: de csak elfojtott sóhajtások
Emelkednek* kétséges szívemből;
Csak rejtett ah, csak néma jajgatások
Váltják egymást, s a titkos bú elől.

Oh végezés, örömkönnyüt nem várok,
Részt ebben egy sebes szív nem vehet,
Mely ön nyugtának gyilkolója lett —
De ennyi jaj, de oly keserves károk,
De az emésztő bú enyhítsen! Adj

* A kiadványokban nincs meg e helyen a „fel“ igekötő, pedig Dayka bizonyára így írhatta, a versmérték is ezt követeli.

Csak egy könyccseppet méltó bánatimnak,
S azonnal hozd el végét napjaimnak!
Vagy e sziklánál itt keményebb vagy.

Kazinczy szomorodott szívvvel írja Berzsenyinek: „Csak itt ott akad egy fő, a ki melletted a Dayka szépségeit is érzi“, pedig Berzsenyi már elküldötte levelét Döbrenteynek, melyben így nyilatkozik: „Guzmics, Kazinczynak csak mint szóleső udvarlója láthatá mindjárt legelőször is a Parnasszuson Daykát, hanem az igaz, hogy csak kapusnak vevé, Herder böles kaputjába fogózkodva.“

Dayka szerencsétlenségének szülőföldje Eger, és mikor 1813-ban az anyagi gondokkal küzdő Kazinczy kiadta szeretett barátjának verseit, egy egri pap nem átalotta megpiszkolni a holt költő emlékezetét sem.

Dayka redi! nolo nutricem, nolo poetam
Foemineum. Vir sit quem lego virque probus.
Quaeris quo redeas? Ad eum qui de tenebris te
Protulit. A doctis nil quod ameris habes.
Vanus es et Venus es, dignusque aperire patellam
Qualem in Kazinczy te reperisse palam est.
Dayka redi. Non es qualem te censuit emtor,
Dayka redi! structo nam secus igne peris.

Dayka odébb! nem kell nyafogó és dajka poéta
A kit elolvasok én, férfi, szilárd legyen az.
Kérded, hogy hova menj? hát ahhoz, ki a sötétből
Felhurczolt. Költő nem figyel úgy se reád.
Vénasszony s hiu vagy, méltó és cifra földője
A kiürült tálnak, melyre, Kazinczyba lelsz.
Dayka tovább állj csak, nem olyan vagy mint a vevő hitt,
Dayka odébb! másként veszed a máglya leszen.

Együgyü roszakarat. Kazinczy méltatlankodva utasítja vissza ezen, a holt költő személye ellen intézett gyűlöletes támadást, és annak a sirnak mélységéből egy „néma jajgatás“ sokáig hirdetni fogja, hogy a nem férfias, hanem „panaszkozó dajka“ nemcsak saját hibájáért lakolt.

Az esztendő első napján. Ezt tartom Dayka legszebb költeményének. Midőn barátja Kazinczy így nyilatkozott újabb dalairól: „Ez a legédesebb ének, mely valaha ma-

gyarul énekeltetett,“ boldogan kiállt fel a költő is: „Ilyet még nehányat, a tűzbe aztán minden egyéb dolgozatimat!“ Majd csüggedten sóhajt fel: „Fél század mulva ez is olvasatlan lesz, mint a Haller versei.“

Ugy hiszem, ez a költemény lebeghetett Kazinczy szemei előtt, egy szív, egy örökre áldott szív zengő imádsága ez.

Ha a világon annyi élni,
Mint untalan, remélni, félni,
Sorvadni a kereszt alatt.

Oh, már megértem a halálnak
Szegezd rám mérges ijad; im
Már nincsenek több könnyeim.
Szép napjaim mord télre válnak,
Pályáimat elfutottam. Ints,
S indulok önkényt a határra,
S bezárom éltet; — a halálra
Már senkinek több jussa nincs.

Század után is gyönyörűséggel olvassuk.

Erdélyi Pál „Bárdosy Jánosné halálára“ címűt tartja Dayka legtökélyetesebb elegiájának. Mig a „Kazinczyhoz“ címűt Erdélyi „valóságos szerelmi éneknek“ nevezi. Kobzy pedig ezt írja: „Legmeghatóbb dalát írta Kazinczyhoz, midőn az 1794-ben Lőcséről távozott. Kazinczy megy, ő maradni kénytelen, hogy szebb utja legyen, áldást kér a távozóra, s szép lelke egész mélységét e szavakba foglalja:

Fujja lágý Zephir fülébe,
Hogy Dayka szereti.

Kazinczy indulása perczében vette e dalt, — visszatért, — s a két baráti kebel még egyszer pihent egymáson: „Még egyszer mentem ölelésére, mondja Kazinczy, — s nem rettegtém, midőn csókjaink összefortak, hogy egymást többé látni soha sem fogjuk.“

És nem látta többé. A beteg költő Kassára ment a derék Viczaihoz, tőle várt gyógyulást, de számára a földön nem volt több gyógyulás.

Mielőtt behunyta volna szemeit, a csalódás, szenved-

dés utolsó cseppreit kelle még kiürítenie. Két gyermeke volt. Mig az apa a halál irtózatos gondolatával küzdött betegágyához szögezve, édes magzatai a szomszéd szobában feküdtek a ravatalon. Katalin halvány képe ott virrasztott a pusztulás felett, s midőn 1796. oct. 20-án férje számára is ütött a szabadulás órája, a boldogtalan nő visszatért atyjához.

Rideg befejezés, mint az ó-kori tragédiák vége: plaudite!

